

Investigating the Challenges of Lacustrine Green Entrepreneurship Development in Sistan Area

Aliakbar Anabestani^{1*}, Hasanali Jahantigh²

1- Professor of Geography and Rural Planning, Department of Geography, Faculty of Humanities, University of Mashhad, Iran

2- PhD. Student of Geography and Rural Planning, Department of Geography, Faculty of Humanities, University of Mashhad, Iran

Abstract

The purpose of this study is to identify the challenges and obstacles before lacustrine green entrepreneurship in the villages of Sistan province. The sample population of this study, in addition to 11 rural and agricultural experts, consisted all the residents of 7 villages in Sistan province. According to the Cochran formula, 120 people were selected and randomly questioned. For analyzing the data, Fuzzy Hierarchical Analysis (FAHP), Gray-Relationship Grade Analysis Method (GRA), and single-sample T-test were used in SPSS software. Results of fuzzy hierarchical analysis from the experts' questionnaire show that the Infrastructure and technical factor -with the influence coefficient of (0.41)- got the first rank; the economic factor with the influence coefficient of (0.39), got the second rank; the educational-supportive and socio-cultural factor, respectively, with the average of (0.11) and (0.09) percent, ranked third and fourth in creating the limitations faced by green entrepreneurship. Also, the results of rural questionnaire (single sample T) show that the challenge of green entrepreneurship in two technical-technical dimensions with an average (3.13) and economic (3) percent is higher than the theoretical one and two educational dimensions - Social and cultural support, with average (2.46) and (1.92%) respectively, won the third and fourth ranks in creating green entrepreneurship constraints. Also, in all aspects examined, the indicators of purchasing green goods at low prices by speculators, the inadequacy of government support in the development of the product market, and the non-export of products to neighboring provinces; respectively with the averages of 4.55, 4.35 and 4.30 have won the most points. With the aim of ranking villages with entrepreneurial challenges, using the (GRA) technique, it was determined that 6 villages had a coefficient over 50% (high challenge), and only one village had a coefficient of less than 50% (low challenge).

Key Words: Substructure challenges, economic challenges, green entrepreneurship, lake entrepreneurship, Sistan villages.

فصلنامه علمی - پژوهشی برنامه‌ریزی فضایی (جغرافیا)
سال هشتم، شماره چهارم، (پیاپی ۳۱)، زمستان ۱۳۹۷
تاریخ وصول: ۹۶/۱۰/۲۴ تاریخ پذیرش: ۹۷/۰۷/۲۴
صص: ۲۶- ۱

بررسی چالش‌های توسعه کارآفرینی سبز دریاچه‌ای در منطقه سیستان

علی اکبر عنابستانی^{۱*}، حسنعلی جهانتیغ^۲

۱- استاد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد ایران
۲- دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد ایران.

چکیده

هدف از پژوهش حاضر، شناسایی چالش‌ها و موانع پیش روی کارآفرینی سبز دریاچه‌ای در روستاهای منطقه سیستان است. جامعه نمونه این پژوهش علاوه بر ۱۱ متخصص در زمینه روستایی و کشاورزی، ساکنان ۷ روستا از توابع منطقه سیستان است. از این بین براساس فرمول کوکران، تعداد ۱۲۰ نفر انتخاب شدند و با روش تصادفی از آنها نظرسنجی شد. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها، روش‌های تحلیل سلسله‌مراتبی فازی (FAHP)، تحلیل رتبه رابطه خاکستری (GRA) و آماری T تک‌نمونه‌ای در نرم‌افزار SPSS به کار رفت. نتایج تحلیل سلسله‌مراتبی فازی حاصل از پرسش‌نامه کارشناسان نشان می‌دهد عامل زیرساختی و فنی با ضریب تأثیر ۰/۴۱ درصد رتبه اول، عامل اقتصادی با ضریب تأثیر ۰/۳۹ درصد رتبه دوم، عامل آموزشی - حمایتی و اجتماعی - فرهنگی به ترتیب با ضریب تأثیر ۰/۱۱ و ۰/۰۹ درصد رتبه‌های سوم و چهارم را در ایجاد چالش‌های کارآفرینی سبز به خود اختصاص داده‌اند؛ همچنین نتایج حاصل از پرسش‌نامه روستایی (T تک‌نمونه‌ای) نشان می‌دهد چالش کارآفرینی سبز در دو بعد زیرساختی - فنی با میانگین ۳/۱۳ درصد و اقتصادی با میانگین ۳ درصد، بیشتر از میانه نظری است و دو بعد آموزشی - حمایتی و اجتماعی - فرهنگی به ترتیب با میانگین‌های ۲/۴۶ و ۱/۹۲ درصد، رتبه‌های سوم و چهارم را در ایجاد محدودیت‌های کارآفرینی سبز کسب کردند؛ همچنین در تمامی ابعاد بررسی شده، به ترتیب شاخص‌های خرید محصولات سبز با قیمت کم توسط دلانان، نامناسب بودن حمایت‌های دولت در زمینه توسعه بازار محصول و صادر نشدن محصول به استان‌های مجاور با میانگین‌های ۴/۵۵، ۴/۳۵ و ۴/۳۰ بیشترین امتیاز را کسب کردند. با هدف رتبه‌بندی روستاهای دارای چالش کارآفرینی با استفاده از تکنیک (GRA) مشخص شد تعداد ۶ روستا ضریب بیش از ۰/۵۰ درصد (چالش زیاد) و فقط یک روستا ضریب کمتر از ۰/۵۰ درصد (چالش کم) دارد.

واژه‌های کلیدی: چالش‌های زیرساختی، چالش‌های اقتصادی، کارآفرینی سبز، کارآفرینی دریاچه‌ای، روستاهای سیستان.

مقدمه و بیان مسئله

بررسی آمار جهانی نشان‌دهنده آن است که در سال‌های ۱۹۹۸ میلادی حدود یک میلیارد و هشتصد میلیون کودک در کشورهای در حال توسعه (جز کشور چین) در اثر ابتلا به بیماری‌های ناشی از آلودگی‌های مواد غذایی جان خود را از دست داده‌اند و در کشورهای توسعه‌یافته هر سال از هر سه نفر، یک نفر مبتلا به بیماری‌های ناشی از آلودگی‌های مواد غذایی می‌شود. در پی چنین شرایطی، برنامه‌ریزان و توسعه‌گران به دنبال یافتن راه‌حل‌های خروج از این بحران رفتند. یکی از مهم‌ترین راه‌حل‌هایی که توجه آنها را جلب کرد، استفاده از ملزومات کارآفرینی سبز در کشاورزی به جای کشاورزی تجاری مبتنی بر سود بود؛ زیرا این نوع کشاورزی، اهداف توسعه پایدار کشاورزی را دنبال می‌کند و به کاهش مصرف نهادهای غیرطبیعی، کود و سموم شیمیایی، مواد نگهدارنده سنتتزشده و داروهای شیمیایی منجر می‌شود (رضایی و همکاران، ۱۳۹۵: ۳۶)؛ علاوه بر این توسعه کارآفرینی سبز، یکی از مهم‌ترین راهکارهای کاهش فقر و توسعه روستایی به شمار می‌رود (Hall and et al, 2010: 15)؛ زیرا اشتغال و کارآفرینی، یکی از عوامل اصلی ثبات‌پایداری و نظم روستاست. کارآفرینی فرصت‌های جدیدی را برای روستاییان ایجاد می‌کند تا درآمد و سرمایه خود را افزایش دهند؛ همچنین با ایجاد مؤسسات جدید و کسب‌وکارهای کوچک و متوسط، استانداردهای زندگی در جوامع روستایی بهبود می‌یابد. نقش کارآفرینی در توسعه اقتصادی روستاها در زمینه‌هایی نظیر دستیابی روستاییان به کالاها و خدمات مورد نیاز، رشد اقتصادی روستاها، کاهش پدیده مهاجرت به شهرها، تشویق به ایجاد کسب‌وکارهای جدید و ارتقای سطح امنیت اجتماعی و رفاه در روستاست (ابراهیمی و همکاران، ۱۳۹۳: ۸۵-۸۳). در همین زمینه مطالعات نشان می‌دهد نواحی روستایی ایران با مشکلات عدیده‌ای روبه‌رو هستند و از دیدگاه بسیاری از پژوهشگران کمبود فرصت‌های کارآفرینانه، یکی از مهم‌ترین موانع دستیابی به توسعه پایدار در این نواحی به شمار می‌رود. با وجود این پژوهشگران بر شناسایی موانع توسعه کارآفرینی در مناطق روستایی تأکید دارند؛ در حالی که نتایج و بررسی‌ها نشان می‌دهد توجه جدی به مقوله کارآفرینی منجر به پیامدهایی مانند افزایش فرصت‌های شغلی، گسترش رقابت سالم، رشد اقتصادی، افزایش بهره‌وری و افزایش سطح رفاه اجتماعی - اقتصادی خواهد شد، وجود موانعی در نواحی روستایی کشور باعث دست‌نیافتن به پیامدهای یادشده می‌شود (Oosterbeek et al, 2010: 450; sallah, 2011: 575؛ قدیری معصوم و همکاران، ۱۳۹۳: ۴).

حال با توجه به اینکه امروزه کارآفرینی سبز، راهبردی اثربخش برای توسعه اقتصادی - اجتماعی کشورها شناخته شده است و توسعه آن نقش مهمی در اشتغال‌زایی پایدار، کاهش مشکلات زیست‌محیطی، کاهش بیماری‌های ناشی از مصرف مواد غذایی ناسالم و باروری بیشتر زمین‌های کشاورزی دارد، در چند سال گذشته گرایش‌ها و پژوهش‌های غالب توجهی به شناخت و آگاهی از عوامل تعیین‌کننده رشد سبز اختصاص یافته است؛ اما مبحث مهم و ارزشمندی که در این زمینه وجود دارد، حمایت ویژه از کارآفرینان و فعالان اقتصادی است که با تبدیل الگوها و پیش‌نمونه‌ها به محصولات ملموس تجاری، کارآفرینی سبز محقق می‌شود و تداوم فعالیت در عرصه اقتصاد سبز و ارائه محصولات سبز نیازمند این حمایت‌ها و توجهات خاص است؛ بنابراین شناخت چالش‌ها و موانع پیش روی توسعه کارآفرینی سبز ضروری به حساب می‌آید (رضایی و همکاران، ۱۳۹۵: ۴۷). در همین راستا

شناسایی و اولویت‌بندی محدودیت‌های کارآفرینی سبز به‌منظور مقابله با مشکلات زیست‌محیطی، اقتصادی و اجتماعی زندگی روستاییان و سایر آحاد جامعه از ضروریات توسعه کارآفرینی سبز است.

خشکسالی‌های دو دهه اخیر ایران باعث از بین رفتن منابع مهم آبی کشور از جمله دریاچه هامون شده است. دریاچه هامون، عامل مهم معیشتی بسیاری از روستاییان حاشیه آن بوده؛ اما اکنون که خشک شده است نیز مردمان روستایی توانسته‌اند با تکیه بر توانایی‌های محیطی به نوعی کشاورزی ارگانیک در بستر خشک دریاچه اقدام کنند؛ به طوری که در این نوع کشاورزی هیچ‌گونه سم، کود و آبیاری انجام نمی‌شود و کشاورزان با حفر گودال در بستر دریاچه، فقط بذر را در خاک فرومی‌برند. این بذر از آب زیرزمینی (که سطح آن در بستر دریاچه بسیار زیاد است) تغذیه می‌کند و پس از رشد، محصول می‌دهد. محصول کشاورزی سبز دریاچه‌ای فقط خربزه خارج از فصل (تیرماه) است که توانسته علاوه بر تأمین نیازهای معیشتی روستاییان، زمینه اشتغال ۶۰۰۰ نفر را در منطقه (براساس گزارش‌های جهاد کشاورزی سیستان) فراهم آورد. با وجود این هدف مقاله حاضر، شناسایی و اولویت‌بندی چالش‌های کارآفرینی سبز دریاچه‌ای است. امید است با واکاوی این موانع و محدودیت‌ها، گامی مؤثر در جهت گسترش اهداف کارآفرینی سبز در بستر مطالعه‌شده و سایر نقاط کشور با شرایط مشابه برداشته شود. با توجه به مطالب بیان‌شده در پژوهش حاضر پرسش زیر مطرح می‌شود:

مهم‌ترین چالش‌ها و محدودیت‌های پیش روی کارآفرینی سبز دریاچه‌ای در روستاهای منطقه سیستان کدام‌اند؟

پیشینه پژوهش

در این بخش مطالعاتی بیان شده‌اند که بیشترین نزدیکی معنایی را با پژوهش حاضر دارند (جدول ۱).

جدول- ۱: مطالعات مرتبط با موضوع پژوهش

پژوهشگر	عنوان	نتیجه‌گیری
شاطریان و همکاران (۱۳۹۶)	تحلیل موانع کارآفرینی زنان روستایی در شهرستان کاشان	عوامل محیطی جغرافیایی، دسترسی به امکانات، موانع دانشی - مهارتی و حقوقی، مهم‌ترین موانع توسعه کارآفرینی زنان است.
رضایی و همکاران (۱۳۹۶)	موانع و راهکارهای توسعه کارآفرینی سبز در شهرستان کرمانشاه	نتایج نشان داد موانع اقتصادی، زیرساختی، ترویجی - آموزشی، فنی و مدیریتی و موانع حمایتی، عمده‌ترین موانع توسعه کارآفرینی سبز در بخش کشاورزی است.
رضایی و همکاران (۱۳۹۵)	بررسی موانع و چالش‌های توسعه کارآفرینی سبز در بخش کشاورزی	موانع اقتصادی، زیرساختی، ترویجی - آموزشی، فنی و مدیریتی و موانع حمایتی از عمده موانع توسعه کارآفرینی سبز در بخش کشاورزی است.
پناهی و همکاران (۱۳۹۵)	بررسی موانع کارآفرینی در مناطق روستایی شهرستان مرودشت به‌منظور کاهش بیکاری	دو دسته عوامل درونی (ناتوانی مدیریتی کارآفرینان، ضعف ارائه آموزش‌های اثربخش فنی و حرفه‌ای، مشخص نبودن اولویت‌های سرمایه‌گذاری، فراهم نبودن زیرساخت‌های فنی در روستا) و بیرونی (تورم و رکود) از موانع کارآفرینی است.
قادرمرزی و همکاران (۱۳۹۴)	شناسایی موانع توسعه کارآفرینی زنان روستایی (مطالعه موردی: دهستان شلیل - شهرستان اردل)	نداشتن پشتوانه مالی و پس‌انداز کافی، نداشتن وثیقه و ضامن برای استفاده از اعتبارات دولتی و ناتوانی در رقابت با مردان در عرصه تجارت، مهم‌ترین موانع کارآفرینی زنان است.

پژوهشگر	عنوان	نتیجه‌گیری
ياسوری و همکاران (۱۳۹۴)	تحلیل موانع و راهکارهای توسعه کارآفرینی زنان روستایی دهستان گوراب‌پس‌فومن	کمبود امکانات، عوامل فرهنگی، مالی، دولتی و عوامل خانوادگی و فردی از جمله موانع کارآفرینی زنان است.
قدیری معصوم و همکاران (۱۳۹۳)	تحلیل موانع توسعه کارآفرینی در نواحی روستایی، مورد: دهستان غنی بیگلر، شهرستان زنجان	عامل اقتصادی، فردی و زیرساختی با توجیه ۱۳/۶۴ درصد واریانس مهم‌ترین عامل توسعه کارآفرینی در نواحی روستایی است.
نجفی و صفا (۱۳۹۳)	بررسی کسب‌وکارهای خانگی کارآفرینانه و موانع و چالش‌های توسعه آنها در مناطق روستایی	مهم‌ترین چالش‌ها عبارت‌اند از: نبود طرح کسب‌وکار مناسب، نبود تجربه و تخصص لازم در روستاییان، دسترسی نداشتن مناسب روستاییان به بازار، دسترسی نداشتن به اطلاعات و منابع اطلاعاتی، تأمین نشدن اعتبار مالی برای سرمایه‌گذاری کسب‌وکار خانگی و وجود موانع قانونی.
باقری و نمازیان (۱۳۹۱)	موانع کارآفرینی در ایران، نقش بومی‌سازی و راهکارها	براساس نتایج پژوهش بی‌توجهی به ابعاد اجتماعی، اقتصادی و سیاسی به‌ویژه فرهنگی در زمینه کارآفرینی باعث کاهش کارایی و اثربخشی فعالیت‌های کارآفرینی در ایران شده است.
علی‌میرزایی و همکاران (۱۳۹۰)	موانع توسعه بنگاههای کوچک و متوسط کارآفرین روستایی در استان خوزستان (مطالعه موردی: صنایع تکمیلی خرما)	بازدارنده‌ها در چهار عامل زیرساختی، بازاریابی، مدیریتی و سیاست‌گذاری با مجموع ۵۳/۹۴ درصد واریانس شناسایی شد.
والینبرگ پچالی (۲۰۱۲)	موانع و محرک‌های کارآفرینی سبز: یک مطالعه اکتشافی	نبود حمایت‌های عمومی کافی از جمله یارانه‌های مالی، مشوق‌های مالیاتی و ... از مسائل بارز موانع کارآفرینی سبز است.
پاراماشیوایا و همکاران (۲۰۱۳)	کارآفرینی سبز: مطالعه ادراکی درباره انگیزه و موانع با اشاره ویژه به دانش‌آموختگان مهندسی MBA	نبود سرمایه‌گذاری مناسب و حمایت‌های مالی از جمله موانع کارآفرینی سبز است.
گیلبرت و همکاران (۲۰۱۴)	موانع فرصت‌های شغلی برای جوانان کارآفرین در مناطق روستایی غنا	کمبود سرمایه، نبود مهارت، نبود حمایت و فرصت‌های بازار و خطر موانع کارآفرینی شناخته شد.
موروگاناسم و ناتاراجان (۲۰۱۵)	موانع کارآفرینی در مناطق روستایی	نبود مهارت، کمبود حمایت‌ها، سرمایه ناکافی، ترس از شکست و ناآگاهی از موانع کارآفرینی روستایی به شمار می‌رود.
چوسی و همکاران (۲۰۱۷)	موانع کارآفرینی زنان روستایی عمان	محدودیت‌های اجتماعی و فرهنگی از جمله عوامل اصلی موانع کارآفرینی زنان در عمان است.
جایاداتا (۲۰۱۷)	چالش‌های عمده و مشکلات کارآفرینی روستایی در هند	نبود زمینه‌های مناسب بازاریابی، کمبود امکانات اولیه (مانند آب و برق و جاده‌های دسترسی) و مشکلات اقتصادی از جمله چالش‌های عمده کارآفرینی روستایی در هند است.

منبع: یافته‌های اسنادی پژوهش، ۱۳۹۶

شواهد حاصل از بررسی مطالعات صورت‌گرفته در کارآفرینی حاکی از آن است که تاکنون مطالعات فراوانی در زمینه آثار و عوامل مؤثر بر کارآفرینی روستایی انجام شده است؛ اما موضوع حائز اهمیت، کارآفرینی سبز و چالش‌های پیش روی آن در مناطق روستایی سیستان است که تاکنون به‌طور مستقل بررسی نشده است.

دیدگاه‌ها و مبانی نظری پژوهش

کارآفرینی روستایی، چالش‌ها و محدودیت‌ها

ظهور اندیشه‌های نوین در عرصه اقتصاد سبب شده است در نظریه‌های جدید اقتصادی، مقوله کارآفرینی به‌طور جدی مدنظر قرار گیرد و از کارآفرینی به‌منزله موتور محرک رشد و توسعه اقتصادی و اجتماعی یاد شود (حسینی‌نیا و فلاحی، ۱۳۹۶: ۲۵). با کارآفرینی فرایند ایجاد، ارزیابی و بهره‌برداری از فرصت به‌منظور تولید کالا و خدمات آتی همراه با صرف وقت، تلاش بسیار و پذیرش خطر مالی، روحی و اجتماعی برای به دست آوردن منابع مالی، رضایت شخصی و استقلال است (Askun et al, 2011: 221). مقوله کارآفرینی، یکی از ضرورت‌های برنامه‌های توسعه روستایی، جایگاه و اعتبار ویژه‌ای یافته است. همچنین پژوهشگران و دولتمردان کشورهای مختلف بر الزام سیاست‌گذاری هدفمند و برنامه‌ریزی اندیشمندانه برای توسعه کارآفرینی بخش روستایی به‌طور فزاینده‌ای تأکید کرده‌اند (حسینی‌نیا و فلاحی، ۱۳۹۶: ۲۵).

مطالعه برنامه‌ها و راهبردها، سیاست‌ها و راهکارهای مختلف توسعه (در سطوح مختلف) در زمینه توسعه کارآفرینی در روستاها، درس‌ها و نکات کلیدی بسیار مهمی را پیش روی ما گذاشته است که توجه به آنها و یادگیری نکات، باعث روشن شدن فضای کارآفرینی در روستاها و تسهیل و تسریع فرایند سیاست‌گذاری در این زمینه خواهد شد. در روستاها طبیعتاً محدودیت‌هایی برای راه‌اندازی فعالیت‌های کارآفرینی سبز وجود دارد که شناسایی آنها به برنامه‌ریزی بهتر، اشتغال‌زایی و حفظ محیط زیست کمک می‌کند (کیاکجوری و همکاران، ۱۳۹۱: ۲). در واقع موضوع اساسی در مطالعه کارآفرینی، بررسی عناصر تشکیل‌دهنده و موانع و چالش‌های پیش روی فرایند کارآفرینی است (Chell, 2001: 205). بررسی منابع مرتبط با کارآفرینی در رشته‌ها و جنبه‌های مختلف نشان می‌دهد کارآفرینی، کشف و بهره‌برداری از فرصت‌ها، پیش‌بینی و ارزیابی ریسک‌ها، تغییر و نوآوری در تولید کالاها و خدمات، ابتکار برای تغییر ساختارهای قدیمی و خلق ایده‌های جدید، مقاومت، تلاش برای شکستن مرزها و موانع به‌منظور ایجاد مسیرهای جدید پویا و درنهایت تکامل تدریجی و خلق دانشی جدید برای الهام‌بخشیدن به دیگران است. (قدیری معصوم و همکاران، ۱۳۹۳: ۵).

در مقابل این ادعا، بعضی منابع بیان می‌کنند دامنه و سرعت تحولات اجتماعی به طیف وسیعی از روستاها نیز رسیده است؛ بنابراین امروزه موانع ترویج و نوآوری در روستاها به‌ندرت به نگرش‌های محافظه‌کارانه روستاییان نسبت داده می‌شود؛ از این رو بیشتر مشکلات در این زمینه به دلیل شرایط اجتماعی و اقتصادی این جوامع است. از آنجا که پذیرش از جانب روستاییان از الزامات اصلی در انتشار نوآوری است، بنابراین باید نوآوری‌هایی در جوامع روستایی ترویج شود که با شرایط اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی این جوامع سازگار باشد (Barenkert, 2009: 460, 1170 Landstrom et al, 2012: 1170 و قدیری معصوم و همکاران، ۱۳۹۳: ۵).

تعاونی کارآفرینی اروپا پس از پژوهش‌های خود در زمینه موانع کارآفرینی، در گزارشی در سال ۲۰۰۳ عمده موانع کارآفرینی را در اروپا به سه دسته کلی تقسیم‌بندی کرده است: ۱- موانع اصلاحی و تعدیلی (مانند موانع اجرایی برای ورود)، ۲- موانع فرهنگی و اجتماعی (مانند ترس از شکست، نداشتن مهارت‌ها و دانش کارآفرینی) و

۳- موانع مالی و اقتصادی (مانند استرس بیش از حد درباره سرمایه مخاطره‌ای، تأمین مالی در مرحله اولیه و تأمین مالی بلندمدت‌تر) (قادرمرزی و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۰۷).

کارآفرینی سبز، تعاریف، موانع و محدودیت‌ها

ضرورت مطالعه کارآفرینی به علت نقش آن در رشد اقتصادی، ایجاد شغل، افزایش بهره‌وری، نوآوری فنی و تغییرات ساختاری است. از دهه ۱۹۷۰ نیز بحث کارآفرینی سبز به منزله یک هدف اجتماعی وسیع با تمرکز بر ضرورت تلفیق و پیگیری رفاه انسانی همراه با توقف تخریب محیط زیست مطرح شده است. در واقع در فرایند توسعه کارآفرینی سبز، کسب‌وکارها باید برای محیط زیستی و اجتماعی در مقابل اهداف اقتصادی اهمیت یکسانی قائل شوند. پیش از این اقتصاد و محیط‌زیست، دو جنبه رقابت‌کننده با یکدیگر شناخته می‌شدند و به نحوی رشد اقتصادی بدون تخریب محیط‌زیست امکان‌پذیر نبود؛ اما در کارآفرینی سبز فرصت‌های اقتصادی باید به نحوی سازگار با دو هدف توسعه یابد (Hull and et al, 2018: 782).

با توجه به اینکه بخش کشاورزی مسئولیت تأمین امنیت غذایی جمعیت در حال افزایش را بر عهده دارد، با این وصف بسیاری از مواقع در اولویت قرارگرفتن تولید غذای کافی، موضوع سلامت محصولات کشاورزی تولیدشده را تحت الشعاع قرار می‌دهد. این عوامل سبب شده است حفظ محیط‌زیست و امنیت بهداشت غذایی به یکی از چالش‌های بشر در عصر حاضر تبدیل شود و جوامع بین‌المللی در پی یافتن راهبردهای مناسبی برای حل معضلات و دستیابی به نظام‌های توسعه پایدار باشند. یکی از مهم‌ترین راهبردها، توجه به جایگاه کارآفرینی سبز در کشاورزی است که هدف آن، ضمن حفاظت از حاصلخیزی خاک، افزایش سود، کاهش هزینه‌ها و افزایش تولید محصول با کمترین تکیه بر استفاده از مواد شیمیایی است (رضایی و همکاران، ۱۳۹۶: ۶۲). در واقع مشکلات زیست‌محیطی، جهانی شدن و همچنین به‌تازگی بحران‌های مالی در بیشتر کشورها منجر به شکل‌گیری محیط‌های جدید کسب‌وکار شده است. زمینه شکل‌گیری کارآفرینی سبز نیز توجه به مسائل محیط‌زیستی و در بیشتر جوامع رو به افزایش است. به علت اینکه وجود کسب‌وکارها و فعالیت‌های آنها، یکی از عوامل اصلی مسئول در بیشتر مشکلات محیط‌زیستی ایجادشده دانسته شده، بنابراین زمینه‌های توجه به کارآفرینی سبز به‌منزله راه‌حل تعدیل پیامدهای منفی توسعه کسب‌وکار رو به افزایش بوده است (عبدالله‌زاده و شریف‌زاده، ۱۳۹۳: ۴۴).

کارآفرینی سبز یعنی کسب‌وکاری که کالاها و خدماتی را فراهم می‌کند که به حرکت اقتصادی کمک کند و به کاهش کربن و راندمان بیشتر منابع منجر شود. کارآفرینی سبز شامل کسب‌وکارهایی در بخش محیط‌زیست (از جمله بازیافت، مدیریت مواد زائد، مشاوره در زمینه کمک به محیط‌زیست و نظارت بر سازمان‌های فعال در عرصه محیط زیست)، فناوری‌های مرتبط با انرژی‌های تجدیدپذیر (از جمله باد، موج، حرارت مرکزی زمین) و سوخت‌های جایگزین است. کسب‌وکارهای سبز مشاغلی‌اند که در فعالیت‌های اقتصادی درگیرند و به حفاظت یا بازیابی محیط زیست یا حفظ منابع طبیعی کمک می‌کنند.

سازمان بین‌المللی کار و برنامه محیط‌زیست ملل متحد کسب‌وکار سبز را چنین تعریف کرده‌اند: فرصت‌های شغلی در کشاورزی، صنعت کارخانه‌ای، ساخت‌وساز، تأسیسات، تعمیر و نگهداری و فعالیت‌های علمی و فنی،

مدیریتی و خدماتی که به‌طور اساسی در حفاظت و احیای محیط زیست نقش دارند (رضایی و همکاران، ۱۳۹۵: ۳۸-۳۷).

عموماً کارآفرینی سبز به دو طبقه اصلی تقسیم‌بندی می‌شود و رویکردهای متفاوتی دارد: الف- کسب‌وکارهای موجود که عملیات مدیریت محیط زیستی یا فرایند تولید پاک را می‌پذیرد و ب- کسب‌وکارهای جدید که بر مبنای حفاظت منابع طبیعی و اکولوژیکی ایجاد می‌شود. گروه اول با نظریه‌های تفکیک محصول تبیین می‌شود. بر اساس این نظریه‌ها، شرکت‌ها عملیات مدیریت محیط زیست را با هدف ایجاد نوآوری و کسب مزیت رقابتی انتخاب می‌کنند. رابطه مثبت بین عملیات مدیریت محیط زیست (که در مسئولیت‌پذیری اجتماعی شرکت‌ها با نظام‌های مدیریت محیط زیست پذیرش و اجرا شده است) و کسب مزایای رقابتی و نوآوری در مطالعات مختلف ثابت شده است (Nill and Kemp, 2009: 670).

جمع‌بندی حاصل از نظریه‌های مختلف نشان می‌دهد کارآفرینی سبز نیز فواید بسیاری دارد؛ اما در این بین، بررسی حاصل از تجربیات جهانی نشان می‌دهد در زمینه کارآفرینی کشاورزی سبز، موانع و محدودیت‌هایی وجود دارد. بر این اساس در جدول (۲) محدودیت‌ها و موانع کارآفرینی سبز نیز بیان شده است؛ همچنین در شکل (۱) مدل مفهومی مرتبط با موانع کارآفرینی سبز طراحی شده است.

جدول- ۲: موانع و محدودیت‌های کارآفرینی کشاورزی سبز

موانع	عوامل	منابع
بسته‌بندی نامناسب محصولات سبز، نداشتن برندهای تجاری مشخص، نپرداختن هزینه‌های بیشتر برای خرید محصولات سبز، هزینه زیاد سرمایه‌گذاری برای تولید محصولات سبز، شرایط نابرابر رقابت در برابر کشت آبی، کاهش تولید و درآمد با کشت محصولات سبز، خرید محصولات سبز با قیمت کم توسط دلالان	پارالوپز و کالاتراوا رگوناً ^۱ (۲۰۰۵)، خالدی (۱۳۸۶)، نادعلی و رنجبر (۱۳۹۰)،	۱
نبود بازارهای مشخص برای فروش محصولات سبز، نبود سازمان یا شرکت مشخص برای نظارت و تأیید محصولات سبز، نخریدن تضمینی محصولات توسط دولت در سطح استان، نبود چهارچوب‌های نهادی مناسب برای حمایت از کارآفرینی سبز، نبود مقررات و استانداردهای خاص برای کنترل محصولات سبز، وجود قوانین و نظارت‌های سختگیرانه در فرایند کسب مارک محصولات سبز و وسایل مورد نیاز و کافی برای حمل‌ونقل و فروش محصولات تولیدشده در بازارهای بزرگ‌تر، نبود سیستم‌های مکانیزه بسته‌بندی	پارالوپز و کالاتراوا رگوناً (۲۰۰۵)، نارایانان ^۲ (۲۰۰۵)، نادعلی و رنجبر (۱۳۹۰)، استریت و همکاران ^۳ (۲۰۰۵)، خالدی و امجدی (۱۳۹۰)	۲
دانش و اطلاعات اندک کارشناسان کشاورزی در زمینه کارآفرینی سبز، نبود آموزش‌های رسمی و غیررسمی، آگاهی کم مصرف‌کنندگان از محصولات سبز و آشنایی اندک با آنها، ناآشنایی با فناوری تولید محصولات سالم، نبود اطلاع‌رسانی و تبلیغ مؤثر در زمینه تولید و مصرف محصولات سبز	پدل و لامپ‌کین ^۴ (۱۹۹۴)، خالدی (۱۳۸۶)، غفوری (۱۳۹۴)، لکاس و کامن ^۵ (۲۰۰۸)، ریموند و همکاران ^۶ (۲۰۱۳)	۳

¹ Parra Lopez & Calatrava Requena

² Narayanan

³ Sterrett et al

⁴ Padel & Lampkin

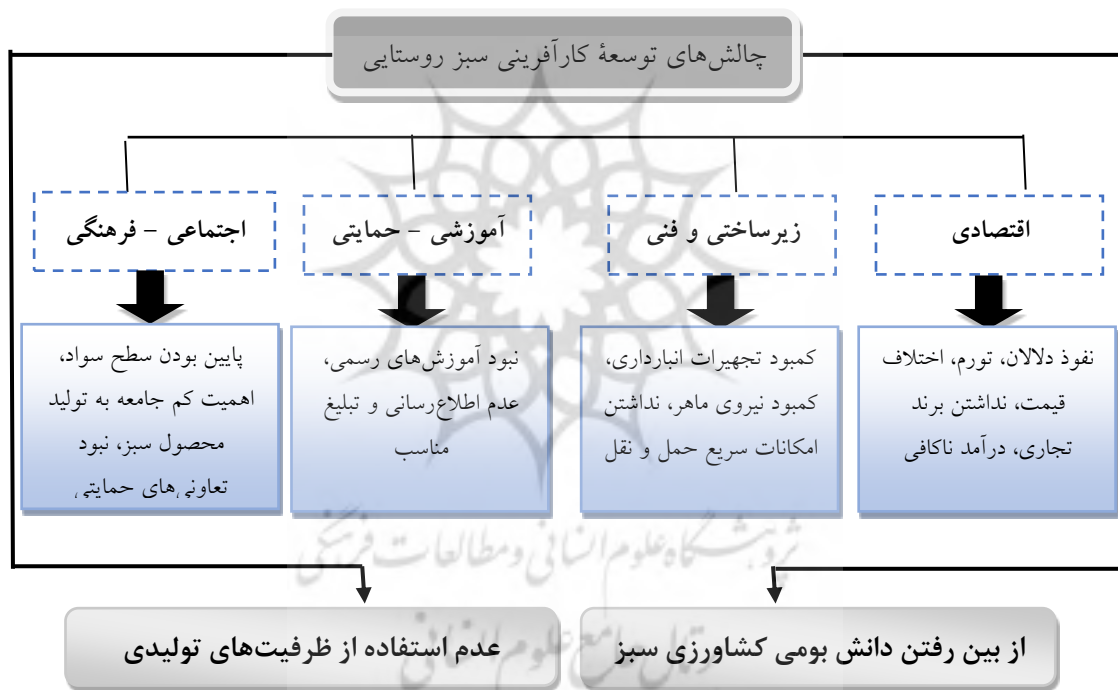
⁵ Lukas & cahn

⁶ Raymond et al

منابع	عوامل	موانع
سمایی (۱۳۸۷)، استریت و همکاران (۲۰۰۵)، نادعلی و رنجبر (۱۳۹۰)، خالدی و همکاران ^۱ (۲۰۰۷)	مشکلات کنترل آفات و امراض محصولات، نیاز به مدیریت و نگهداری امراض بیشتر و مناسب‌تر نسبت به تولید محصولات سبز در کشاورزی، تولیدنشدن و عرضه ناکافی حشرات و موجودات مورد نیاز برای مبارزه بیولوژیک، تولید و عرضه ناکافی محصولات سبز به نسبت رشد جمعیت، نداشتن مهارت و دانش کافی برای تولید محصول سبز، دردسترس نبودن زمین‌های حاصلخیز و مناسب برای کشاورزی سبز، کمبود نیروی ماهر	کشاورزی
کریمی و جوهری (۱۳۹۲)، خالدی و امجدی (۱۳۹۰)، میدمور و همکاران ^۲ (۲۰۰۱)، مرادی و همکاران (۱۳۹۰)، هاشمی‌نژاد و رضوانفر (۱۳۸۹)	برگزارنشدن کلاس‌های آموزشی - ترویجی درزمینه کارآفرینی سبز، ارائه‌نشدن خدمات مناسب توسط سازمان جهاد کشاورزی و سایر سازمان‌های مرتبط، نبود حمایت کافی از طرح‌ها و ایده‌های دانشجویی از سوی دانشگاه، تمایل نداشتن تشکل‌های تولیدی مانند اتحادیه‌ها به تولید محصولات سبز، انجام‌ندادن پژوهش‌های کاربردی درزمینه توسعه کارآفرینی سبز	کشاورزی

منبع: یافته‌های اسنادی پژوهش، ۱۳۹۶

شکل - ۱: چهارچوب مفهومی پژوهش

منبع: نگارندگان، ۱۳۹۷

روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش بر پایه روش توصیفی - پیمایشی استوار و از نظر هدف کاربردی است. جستار حاضر همانند سایر پژوهش‌ها دو بخش عمده دارد: بخش اول را مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی (برای بررسی مواردی چون ادبیات

¹ Khaledi et al

² Midmore et al

نظری موضوع و پیشینه پژوهش) دربرمی‌گیرد و بخش دوم شامل پژوهش‌های میدانی و پیمایشی (تکمیل پرسش‌نامه و مصاحبه) است.

اطلاعات لازم با استفاده از پرسش‌نامه ۹ ارزشی توماس ال‌ساعتی^۱ (جامعه هدف تعداد ۱۱ نفر از کارشناسان و متخصصان) و پرسش‌نامه ۵ طیفی لیکرت (جامعه هدف سرپرستان خانوارهای روستایی) گردآوری شده است. جامعه نمونه پژوهش در واحد روستا، روستایان ۷ روستای «ملادادی، گله‌بچه، گمشاد، سراوانی، کوهکن، لورگ باغ و آل‌گرگ» از توابع منطقه سیستان است. دلیل انتخاب این روستاها، وجود نشانه‌هایی از کارآفرینی سبز دریاچه‌ای در بطن کشاورزی روستایان ساکن در این مناطق است که در این بین، برای انتخاب جامعه نمونه در واحد روستا، نظر کارشناسان و خبرگان محلی نیز لحاظ شده است. برای برآورد حجم نمونه در سطح خانوارهای روستایی، از فرمول کوکران با احتمال خطای (۸ درصد) استفاده شده است (جدول ۳). بر این اساس برای شناسایی و اولویت‌بندی موانع و محدودیت‌های کارآفرینی سبز دریاچه‌ای از بین ۶۰۰ خانوار، ۱۲۰ نفر از سرپرستان خانوارهای روستایی به‌منزله جامعه نمونه انتخاب شدند و اطلاعات آنها در تحلیل نهایی لحاظ شد. روش نمونه‌گیری در این پژوهش تصادفی بوده است.

جدول ۳- روستاهای بررسی شده

نام روستا	جمعیت	خانوار	تعداد نمونه
لورگ باغ	۲۰۷	۵۴	۱۱
ملادادی	۸۹۵	۱۹۷	۳۹
آل‌گرگ	۱۲۰	۲۹	۶
گله‌بچه	۳۶۱	۷۷	۱۵
گمشاد	۵۹۲	۱۳۴	۲۷
سراوانی	۲۸۹	۶۵	۱۳
کوهکن	۲۱۶	۴۴	۹
جمع	۲۶۸۰	۶۰۰	۱۲۰

منبع، مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰

برای برآورد اهداف پژوهش در چهارچوب مطالعات میدانی، طیف گسترده‌ای از شاخص‌ها در ابعاد اقتصادی، زیرساختی و فنی، آموزشی و فنی و اجتماعی - فرهنگی در قالب تلفیقی از دو نوع شاخص‌های استاندارد و پژوهشگرساخته بررسی شده است (جدول ۴). روایی صوری و محتوایی سازه‌های پرسش‌نامه براساس نظر کارشناسان سازمان جهاد کشاورزی و اعضای هیئت علمی دانشگاه (۱۱ نفر) ارزیابی و تأیید شد؛ همچنین پایایی سازه‌ها و همسانی درونی گویه‌های هر سازه با محاسبه ضریب آلفای کرونباخ ارزیابی و برای موانع اقتصادی، زیرساختی و فنی، آموزشی و حمایتی و اجتماعی - فرهنگی به ترتیب ۰/۶۶، ۰/۶۹، ۰/۷۱ و ۰/۵۵ محاسبه شد. برای پردازش داده‌های پژوهش آماره‌های توصیفی، فراوانی، درصد، میانگین، انحراف معیار و آزمون T تک‌نمونه‌ای در نرم‌افزار SPSS به کار رفت؛ همچنین برای تجزیه و تحلیل داده‌های کارشناسی (وزن‌دهی معیارها و زیرمعیارها) از

¹ Tomas L Satty

مقایسه‌های زوجی فازی (FAHP) که کارشناسان سازمان‌ها، ادارات و استادان دانشگاه انجام دادند و برای رتبه‌بندی عوامل مؤثر از تکنیک تحلیل رابطه خاکستری (GRA) استفاده شد.

فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی فازی (FAHP) را در سال ۱۹۸۳ برای نخستین بار دو پژوهشگر هلندی به نام وان لارهوفن و پدریک^۱ به دنبال آشکارشدن ایرادات و مشکلات تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP) از جمله وجود مقیاس نامتوازن در قضاوت‌ها، عدم قطعیت، دقیق نبودن مقایسه‌های زوجی و بازتاب نیافتن کامل سبک تفکر انسانی پیشنهاد کردند. این روش با جایگزینی اعداد فازی مثلی در ماتریس مقایسه‌های زوجی و بر مبنای کمترین مجذورات لگاریتمی بنا نهاده شده است (حبیبی و همکاران، ۱۳۹۳: ۶۳؛ عنابستانی و وصال، ۱۳۹۵: ۱۳۸).

FAHP، یک نظریه ریاضی طراحی شده برای مدل‌کردن ابهام فرایندهای وابسته به دانش بشری انسان است. تصمیم‌گیرنده آزادانه دامنه مقادیر مدنظر را انتخاب می‌کند. قضاوت مردم کارشناس با عدد فازی بیان می‌شود؛ بنابراین FAHP، دامنه‌ای از مقادیر را برای بیان عدم قطعیت تصمیم‌گیرندگان به کار می‌گیرد. در این روش برای مقایسه زوجی گزینه‌ها، از اعداد فازی و برای به دست آوردن وزن‌ها و برتری‌ها از روش میانگین هندسی استفاده می‌شود؛ زیرا این روش به سادگی به حالت فازی تعمیم‌یافتنی است و همچنین پاسخ یگانه‌ای برای ماتریس مقایسات زوجی تعیین می‌کند. در این روش شخص تصمیم‌گیرنده مقایسات زوجی المان‌های هر سطح را در قالب اعداد فازی ذوزنقه‌ای بیان می‌کند (عیسوی و همکاران، ۱۳۹۱: ۲۹).

در انجام روش (FAHP) مراحل زیر به اجرا گذاشته می‌شود:

- ۱- رسم نمودار سلسله‌مراتبی؛
- ۲- تشکیل ماتریس مقایسه زوجی با به کارگیری اعداد فازی؛
- ۳- محاسبه وزن نرمال شده فازی هر عنصر (Si) برای هر یک از سطوح ماتریس مقایسه زوجی؛
- ۴- محاسبه درجه بزرگی (Si)ها نسبت به یکدیگر؛
- ۵- محاسبه وزن معیارها و گزینه‌ها در ماتریس‌های مقایسه زوجی؛
- ۶- محاسبه بردار وزن نهایی (عطایی، ۱۳۸۹: ۱۰۸-۱۰۶؛ عنابستانی و وصال، ۱۳۹۵: ۱۳۸).

جدول - ۴: مؤلفه‌ها و شاخص‌های پژوهش

عوامل	موانع
خرید محصولات سبز با قیمت کم توسط دلان و واسطه‌ها، نامناسب بودن حمایت‌های دولت در زمینه توسعه بازار محصول، اطلاع‌نداشتن از بازار تقاضای محصول، صادر نشدن محصول به استان‌های مجاور، نداشتن نام و برند تجاری مشخص، شفاف نبودن قیمت محصول، گرانی محصول در بازار، هزینه زیاد کارگر برای تولید محصول، تورم قیمت محصول، کاهش تولید و درآمد با کشت محصولات سبز، هزینه زیاد نگهداری محصول، واردات بی‌موقع محصولات مشابه از استان‌های مجاور	اقتصادی
نبود بازار فروش مشخص، نبود سازمان یا شرکت مشخص برای نظارت و تأیید محصول سبز، نخریدن تضمینی محصول توسط دولت، نبود چهارچوب‌های نهادی مناسب برای حمایت از کارآفرینی سبز، نبود مقررات و استانداردهای خاص برای کنترل محصول، نبود سردخانه و انبار برای نگهداری محصول، نبود امکانات حمل‌ونقل سریع برای توزیع محصول به بازارها، نبود امکانات ارتباطی نوین برای بازاریابی محصول، تولید و عرضه ناکافی محصولات سبز به نسبت رشد جمعیت، نداشتن مهارت و دانش کافی برای تولید محصول سبز، در دسترس نبودن زمین‌های حاصلخیز و مناسب برای کشاورزی سبز، کمبود نیروی ماهر	زیرساختی و فنی

¹ Van laarhoven and Pedrycz

آموزشی- حمایتی	دانش و اطلاعات اندک کارشناسان کشاورزی در زمینه کارآفرینی سبز، نبود آموزش‌های رسمی و غیررسمی، آگاهی اندک مصرف‌کنندگان از محصولات سبز و آشنایی کم با آنها، ناآشنایی با فناوری تولید محصولات سالم، عدم اطلاع‌رسانی و تبلیغ مؤثر در زمینه تولید و مصرف محصولات سبز، ارائه‌نشدن خدمات مناسب توسط سازمان جهاد کشاورزی و سایر سازمان‌های مرتبط، نبود طرح‌ها و ایده‌های علمی از سوی دانشگاه منطقه، تمایل‌نداشتن تشکل‌های تولیدی مانند اتحادیه‌ها به تولید محصولات سبز
اجتماعی- فرهنگی	سواد کم کشاورزی، همکاری‌نکردن دهیاری و شورای روستا برای ایجاد بسترهای کارآفرینی سبز، علاقه کم روستاییان به تولید محصولات سبز، اهمیت‌ندادن جامعه به تولید محصول سبز، نبود تعاونی‌های خودجوش روستایی در زمینه تولید سبز

معرفی محدوده پژوهش

دشت سیستان در شرق ایران و در شمال استان سیستان و بلوچستان با طول جغرافیایی ۶۱ درجه و ۳۱ دقیقه شرقی و عرض جغرافیایی ۳۰ درجه و ۵۵ دقیقه شمالی نسبت به نیمروز گرینویچ با ارتفاع از سطح دریای ۴۷۸ متر و اقلیم گرم و خشک قرار دارد. میانگین بارش سالیانه آن ۵۷ میلیمتر و دمای آن از ۹/۵- تا ۴۹ درجه سانتی‌گراد متغیر است. از ویژگی‌های شاخص دشت سیستان، وجود تالاب هامون است. این تالاب که به آن دریاچه نیز گفته می‌شود، در طول تاریخ به دلیل موقعیت جغرافیایی، موجودیت تقریباً همیشگی و نیز به علت شیرین‌بودن آبش، مهم‌ترین تالاب بخش خاوری فلات ایران محسوب می‌شود. این تالاب سه ناحیه دارد: هامون در مغرب و جنوب غربی، هامون سابوری در شمال غربی و هامون پوزک در شمال شرقی سیستان و از لحاظ اقتصادی برای ساکنان سیستان بسیار مهم است و از نظر زیست‌محیطی نیز منبعی بزرگ و مهم به شمار می‌رود (پیری و انصاری، ۱۳۹۲: ۶۵).

زندگی تعدادی از روستاهای واقع در حاشیه دریاچه هامون وابسته به این منبع آبی است. این دریاچه علاوه بر اینکه بستر کشاورزی ارگانیک و غیرفصلی محسوب می‌شود، باعث کارآفرینی جمعیتی بیش از ۶۰۰۰ هزار نفر در منطقه شده و بر معاش مردم محلی تأثیر مستقیم داشته است که خود نشان از مزایای کارآفرینی سبز دارد. با وجود این در این مقاله سعی بر آن بوده است چالش‌های کارآفرینی سبز در روستاهایی سنجیده شود که کمترین معیارهای کارآفرینی در آنها وجود داشته باشد؛ بر این اساس تعداد ۷ روستا (تعداد ۳ روستا از توابع شهرستان هیرمند و ۴ روستا از توابع شهرستان هامون) که ارتباط مستقیم با کارآفرینی سبز در منطقه دارند، به‌منزله محدوده پژوهش انتخاب شدند.

شکل - ۲: معرفی محدوده پژوهش

یافته‌های پژوهش

بعضی از ویژگی‌های پاسخگویان

در این پژوهش ترکیب سنی پاسخگویان در ۵ گروه سنی طبقه‌بندی شده است. همان‌طور که در جدول (۵) نشان داده شده است، ۳۱/۷ درصد بین ۴۰-۳۱ سال و ۲۰/۸ درصد در رده سنی ۵۰-۴۱ سال قرار دارند. از بین ۱۲۰ نفری که در نظرسنجی شرکت کرده‌اند، تمامی ۱۲۰ نفر معادل ۱۰۰ درصد را مردان تشکیل داده‌اند؛ همچنین پاسخگویان برحسب سواد (تحصیلات) در چهار گروه طبقه‌بندی شده‌اند. نتایج نشان می‌دهد بیشترین فراوانی در گروه ابتدایی ۵۰ درصد و کمترین فراوانی در گروه‌های دیپلم و بالاتر ۶/۷ درصد است؛ همچنین در این پژوهش افراد به لحاظ شغل اصلی در ۶ گروه تقسیم‌بندی شده‌اند. از مجموع ۱۲۰ پاسخگو، بیشترین فراوانی با ۷۴/۲ درصد مربوط به کشاورزی است؛ همچنین در این پژوهش افراد از لحاظ درآمدی به چهار گروه تقسیم شدند که در این بین بیشترین فراوانی (۵۱/۷ درصد) مربوط به دسته درآمدی ۵۰۰ هزار تومان تا ۱ میلیون تومان است.

جدول - ۵: عضی از مهم‌ترین ویژگی‌های عمومی پاسخگویان

معتبر	محدوده	فراوانی	درصد	معتبر	محدوده	فراوانی	درصد
جنسیت	مرد	۱۲۰	۱۰۰	تحصیلات	بی‌سواد	۳۱	۲۵/۸
	زن	۰	۰		ابتدایی	۶۰	۵۰
شغل	۲۰-۳۰	۳۰	۲۵	راهنمایی	۲۱	۱۷/۵	
	۳۱-۴۰	۳۸	۳۱/۷	دیپلم و بالاتر	۸	۶/۷	
	۴۱-۵۰	۲۵	۲۰/۸	کشاورزی	۸۹	۷۴/۲	
	۵۱-۶۰	۲۷	۲۲/۵	دامداری	۹	۷/۵	

نوع فعالیت	کمتر از ۵۰۰ هزار	۲۵	۲۰/۸	کارمند	۹	۷/۵
	۵۰۰ تا ۱ میلیون	۶۲	۵۱/۷	مرغداری	۴	۳/۳
	۱ تا ۲ میلیون	۲۵	۲۰/۹	صنایع دستی	۹	۷/۵
	۲ میلیون به بالا	۸	۶/۷	سایر	۱	۲/۴

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۶

با توجه به مطالعات اکتشافی، ۴ بعد اقتصادی، زیرساختی - فنی، آموزشی و حمایتی و اجتماعی - فرهنگی در قالب محدودیت‌های پیش روی کارآفرینی سبز در روستاهای منطقه سیستان نقش آفرینی می‌کنند.

موانع بعد اقتصادی

برای بعد اقتصادی ۱۲ شاخص تعیین شده است. نتایج جدول (۶) نشان می‌دهد از نظر روستاییان، مؤلفه‌های خرید محصولات سبز با قیمت کم توسط دلالان با میانگین ۴/۵۵ درصد، نامناسب بودن حمایت‌های دولت در زمینه توسعه بازار محصول با میانگین ۴/۳۵ درصد و صادر نشدن محصول به استان‌های مجاور با میانگین ۴/۳۰ درصد، مهم‌ترین موانع اقتصادی کارآفرینی سبز هستند.

شواهد عینی حاکی است روستاییان در امر بازاریابی محصولات سبز ضعیف‌اند و توانایی فروش محصول را با قیمت مناسب ندارند؛ بر همین اساس دلالان و واسطه‌ها از این فرصت سوءاستفاده کرده و محصولات سبز را به قیمت کمتر می‌خرند و به بازار عرضه می‌کنند. در این بین دولت تاکنون در زمینه بازاریابی محصولات سبز دریاچه‌ای هیچ‌گونه برنامه‌ای در منطقه نداشته و زمینه‌های قانونی حمایت از کشاورزان در دستورکار مسئولان مربوط قرار نگرفته است.

همچنین مؤلفه‌های واردات بی‌موقع محصولات مشابه از استان‌های مجاور و هزینه زیاد نگهداری محصول به ترتیب با میانگین‌های ۱/۷۵ و ۱/۹۲ درصد، کمترین اثر را بر ایجاد محدودیت‌های کارآفرینی سبز داشته است. این نکته جالب توجه است که هنگام برداشت محصول سبز دریاچه‌ای (خربره در فصل پاییز) در هیچ نقطه‌ای از کشور خربره برداشت نمی‌شود. این امر نشان از رقیب‌نداشتن محصول در بازارهای منطقه و حتی ملی دارد که لازم است به‌منزله یک فرصت از مزایای اقتصادی آن استفاده کرد.

جدول- ۶: فراوانی، میانگین وزنی و انحراف معیار شاخص‌های بعد موانع اقتصادی

شاخص	تعداد	٪	میانگین وزنی	انحراف معیار	تعداد	توزین	رتبه
خرید محصولات سبز با قیمت کم توسط دلالان	۰	۰	۰	۰	۵۵/۸	۴/۵۵	۱
نامناسب بودن حمایت‌های دولت در زمینه توسعه بازار محصول	۰	۰	۰	۸/۳	۴۳/۳	۴/۳۵	۲
صادر نشدن محصول به استان‌های مجاور	۰	۰	۱۱/۷	۰	۴۵/۸	۴/۳۰	۳
نداشتن نام و برند تجاری مشخص	۰	۲/۵	۴۵	۰	۴۳/۳	۹/۲	۴
اطلاع‌نداشتن از بازار تقاضای محصول	۰	۲۰/۸	۵۱/۷	۰	۲۰/۸	۶/۷	۵

۶	۰/۶۶	۳/۰۸	۳/۳	۱۶/۷	۶۵	۱۵	۰	شفاف‌نبودن قیمت محصول
۷	۰/۷۰	۲/۴۱	۰	۸/۳	۲۹/۲	۵۸/۳	۴/۲	قیمت زیاد محصول در بازار
۸	۰/۹۲	۲/۳۳	۰	۱۴/۲	۲۲/۵	۴۵/۸	۱۷/۵	هزینه زیاد کارگر برای تولید محصول
۹	۰/۹۲	۲/۱۹	۰	۱۰	۲۴/۲	۴۰/۸	۲۵	تورم قیمت محصول
۱۰	۰/۹۳	۲/۱۱	۰	۱۶/۷	۶/۷	۴۸/۳	۲۸/۳	کاهش تولید و درآمد با کشت محصولات سبز
۱۱	۰/۹۶	۱/۹۲	۰	۱۱/۷	۷/۵	۴۲/۵	۳۸/۳	هزینه زیاد نگهداری محصول
۱۲	۰/۹۹	۱/۷۵	۰	۹/۲	۱۲/۵	۲۲/۵	۵۵/۸	واردات بی‌موقع محصولات مشابه از استان‌های مجاور

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۶

برای اولویت‌بندی شاخص‌های بعد موانع اقتصادی براساس نظر کارشناسان، از روش مقایسه زوجی (FAHP) استفاده شده است. نتایج جدول (۷) نشان می‌دهد در بین متغیرهای بررسی شده، شاخص‌های وجود واسطه‌ها و دلان، صادرات محصول به استان‌های مجاور و اطلاع‌نداشتن از بازار تقاضای محصول به ترتیب با وزن‌های ۰/۱۹، ۰/۱۶ و ۰/۱۲ درصد، مهم‌ترین محدودیت‌ها هستند و شاخص‌های هزینه زیاد نگهداری محصول، واردات بی‌موقع محصولات مشابه از استان‌های مجاور و کاهش تولید و درآمد با کشت محصولات سبز به ترتیب با وزن‌های ۰/۰۱، ۰/۰۲ و ۰/۰۴ درصد، کم‌اهمیت‌ترین محدودیت‌های پیش روی کارآفرینی سبز دریاچه‌ای هستند.

جدول-۷: وزن نهایی شاخص‌های بعد موانع اقتصادی

رتبه	وزن نرمال شده	وزن کلی	شاخص‌ها
۱	۰.۰۳۲	۰/۱۹	خرید محصولات سبز با قیمت کم توسط دلان و واسطه‌ها
۲	۰.۰۲۷	۰/۱۶	صادرت شدن محصول به استان‌های مجاور
۳	۰.۰۱۹	۰/۱۲	اطلاع‌نداشتن از بازار تقاضای محصول
۴	۰.۰۱۷	۰/۱۱	نامناسب بودن حمایت‌های دولت در زمینه توسعه بازار محصول
۵	۰.۰۱۵	۰/۱۰	نداشتن نام و برند تجاری مشخص
۶	۰.۰۱۳	۰/۰۹	شفاف‌نبودن قیمت محصول
۷	۰.۰۰۹	۰/۰۶	قیمت زیاد محصول در بازار
۸	۰.۰۰۷	۰/۰۵	هزینه زیاد کارگر برای تولید محصول
۹	۰.۰۰۷	۰/۰۵	تورم قیمت محصول
۱۰	۰.۰۰۵	۰/۰۴	کاهش تولید و درآمد با کشت محصولات سبز
۱۱	۰.۰۰۳	۰/۰۲	واردات بی‌موقع محصولات مشابه از استان‌های مجاور
۱۲	۰.۰۰۰	۰/۰۱	هزینه زیاد نگهداری محصول

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۶

موانع بعد زیرساختی و فنی

موانع بعد زیرساختی و فنی ۱۲ شاخص دارد. نتایج جدول ۸ نشان می‌دهد از نظر پاسخگویان، مؤلفه‌های نخریدن تضمینی محصول توسط دولت، نبود سردخانه و انبار برای نگهداری محصول و نبود امکانات حمل و نقل سریع برای توزیع محصول به بازار به ترتیب با میانگین‌های ۴/۱۴، ۴/۱۲ و ۳/۸۸ درصد، مهم‌ترین محدودیت‌های پیش روی

کارآفرینی سبز هستند. در همین راستا در بیشتر جوامع دولت‌ها به تولید و خرید محصولات سبز توجه دارند که این امر زمینه لازم را برای استفاده از این محصولات فراهم می‌آورد. از سوی دیگر محصول سبز دریاچه‌ای (خربزه) به دلیل فسادپذیری زودرس، نیازمند سردخانه و انبار و سیستم‌های حمل‌ونقل مناسب است؛ همچنین مؤلفه‌های کمبود نیروی ماهر، نداشتن مهارت و دانش کافی برای تولید محصول سبز و در دسترس نبودن زمین‌های حاصلخیز و مناسب برای کشاورزی سبز به ترتیب با میانگین‌های ۱/۸۴، ۲/۳۴ و ۲/۶۰ درصد، نقش کم‌اهمیتی در ایجاد چالش‌های کارآفرینی سبز دارند.

جدول- ۸: فراوانی، میانگین وزنی و انحراف معیار شاخص‌های موانع زیرساختی و فنی

شاخص	تعداد	میانگین	انحراف معیار	رتبه
نخریدن تضمینی محصول توسط دولت	۸	۲۱/۷	۳۶/۷	۱
نبود سردخانه و انبار برای نگهداری محصول	۰	۱۱/۷	۶۴/۲	۲
نبود امکانات حمل‌ونقل سریع برای توزیع محصول به بازار	۰	۲۴/۲	۶۳/۳	۳
نبود بازار فروش مشخص	۰	۴۳/۳	۱۹/۲	۴
نبود امکانات ارتباطی نوین برای بازاریابی محصول	۰	۰	۶۰/۸	۵
تولید و عرضه ناکافی محصولات سبز به نسبت رشد جمعیت	۱۵	۴۹/۲	۳۵/۸	۶
نبود چهارچوب‌های نهادی مناسب برای حمایت از کارآفرینی سبز	۰	۲۹/۲	۲۰/۸	۷
نبود سازمان یا شرکت مشخص برای نظارت و تأیید محصول سبز	۱۲/۵	۳۴/۲	۳۶/۷	۸
نبود مقررات و استانداردهای خاص برای کنترل محصول	۰	۴۱/۷	۱۸/۳	۹
در دسترس نبودن زمین‌های حاصلخیز و مناسب برای کشاورزی سبز	۲۴/۲	۲۵	۳۱/۷	۱۰
نداشتن مهارت و دانش کافی برای تولید محصول سبز	۴۰	۲۹/۲	۱۳/۳	۱۱
کمبود نیروی ماهر	۳۱/۷	۵۲/۵	۱۵/۸	۱۲

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۶

نتایج حاصل از مقایسه زوجی (FAHP) شاخص‌های مربوط به بعد محدودیت‌های زیرساختی و فنی از نظر کارشناسان در جدول ۱۰ نشان می‌دهد شاخص‌های نخریدن تضمینی محصول توسط دولت، نبود سردخانه و انبار برای نگهداری محصول و نبود امکانات حمل‌ونقل سریع برای توزیع محصول به بازارها به ترتیب با وزن‌های ۰/۳۰، ۰/۱۹ و ۰/۱۴ درصد، مهم‌ترین محدودیت‌های پیش روی کارآفرینی سبز و شاخص‌های کمبود نیروی ماهر، نداشتن مهارت و دانش کافی برای تولید محصول سبز و در دسترس نبودن زمین‌های حاصلخیز و مناسب برای کشاورزی سبز به ترتیب با وزن‌های ۰/۰۱، ۰/۰۱ و ۰/۰۲ درصد، کم‌اهمیت‌ترین محدودیت‌ها از نظر کارشناسان هستند.

جدول- ۹: وزن نهایی شاخص‌های بعد موانع زیرساختی و فنی

رتبه	وزن نرمال شده	وزن کلی	شاخص‌های محدودیت‌های زیرساختی و فنی
۱	۰.۰۳۲	۰.۳۰	نخریدن تضمینی محصول توسط دولت
۲	۰.۰۱۷	۰.۱۹	نبود سردخانه و انبار برای نگهداری محصول
۳	۰.۰۱۱	۰.۱۴	نبود امکانات حمل و نقل سریع برای توزیع محصول به بازارها
۴	۰.۰۰۸	۰.۰۸	نبود امکانات ارتباطی نوین برای بازاریابی محصول
۵	۰.۰۰۸	۰.۰۷	نبود چهارچوب‌های نهادی مناسب برای حمایت از کارآفرینی سبز
۶	۰.۰۰۸	۰.۰۶	تولید و عرضه ناکافی محصولات سبز به نسبت رشد جمعیت
۷	۰.۰۰۷	۰.۰۵	نبود بازار فروش مشخص
۸	۰.۰۰۷	۰.۰۴	نبود مقررات و استانداردهای خاص برای کنترل محصول
۹	۰.۰۰۶	۰.۰۳	نبود سازمان یا شرکت مشخص برای نظارت و تأیید محصول سبز
۱۰	۰.۰۰۶	۰.۰۲	دردسترس نبودن زمین‌های حاصلخیز و مناسب برای کشاورزی سبز
۱۱	۰.۰۰۵	۰.۰۱	نداشتن مهارت و دانش کافی برای تولید محصول سبز
۱۲	۰.۰۰۵	۰.۰۱	کمبود نیروی ماهر

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۶

موانع آموزشی و حمایتی

نتایج جدول (۱۰) گویای این است که مؤلفه‌های ارائه‌نشده خدمات مناسب توسط جهاد کشاورزی و سایر سازمان‌های مرتبط با میانگین ۳/۶۴ درصد، عدم اطلاع‌رسانی و تبلیغ مؤثر در زمینه تولید و مصرف محصولات سبز با میانگین ۳/۰۶ درصد و نبود طرح‌ها و ایده‌های علمی دانشگاه منطقه با میانگین ۲/۸۵ درصد به ترتیب بارزترین محدودیت‌های کارآفرینی سبز و مؤلفه‌های آگاهی اندک مصرف‌کنندگان از محصولات سبز و آشنایی کم با آنها، ناآشنایی با فناوری تولید محصولات سالم و نبود آموزش‌های رسمی و غیررسمی با میانگین‌های ۱/۷۸، ۱/۸۱ و ۱/۸۴ درصد، کم‌اهمیت‌ترین عوامل به حساب می‌آیند.

جدول- ۱۰: فراوانی، میانگین وزنی و انحراف معیار شاخص‌های بعد موانع آموزشی و حمایتی

رتبه	انحراف معیار	میانگین	بسیار زیاد	زیاد	متوسط	ک	بسیار کم	شاخص
۱	۰/۷۴	۳/۶۴	۱۱/۷	۴۵	۳۹/۲	۴/۲	۰	ارائه‌نشده خدمات مناسب توسط جهاد کشاورزی و سایر سازمان‌های مرتبط
۲	۰/۸۴	۳/۰۶	۶/۷	۱۷/۵	۵۳/۳	۲۰/۸	۱/۷	عدم اطلاع‌رسانی و تبلیغ مؤثر در زمینه تولید و مصرف محصولات سبز
۳	۰/۷۲	۲/۸۵	۰	۲۰	۴۵/۸	۳۴/۲	۰	نبود طرح‌ها و ایده‌های علمی دانشگاه منطقه
۴	۰/۵۱	۲/۴۵	۱۶/۷	۱۵/۸	۰	۳۱/۷	۳۵/۸	دانش و اطلاعات اندک کارشناسان کشاورزی در زمینه کارآفرینی سبز
۵	۰/۲۱	۲/۲۶	۹/۲	۱۹	۵	۵۰	۲۵/۸	تمایل نداشتن تشکلات تولیدی مانند اتحادیه‌ها به تولید محصولات

سبز								
۶	۰/۶۶	۱/۸۴	۸	۹/۲	۱۷/۵	۱۸/۳	۵۴/۲	نبود آموزش‌های رسمی و غیررسمی
۷	۰/۴۰	۱/۸۱	۷/۵	۱۵	۰	۶/۷	۷۰/۸	ناآشنایی با فناوری تولید محصولات سالم
۸	۰/۴۷	۱/۷۸	۴/۲	۸/۳	۱۰	۱۶/۷	۶۰/۸	آگاهی اندک مصرف‌کنندگان از محصولات سبز و آشنایی کم با آنها

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۶

نتایج حاصل از اولویت‌بندی شاخص‌های بعد موانع آموزشی و حمایتی در جدول (۱۱) نشان می‌دهد شاخص‌های عدم اطلاع‌رسانی و تبلیغ مؤثر در زمینه تولید و مصرف محصولات سبز و ارائه‌نشدن خدمات مناسب توسط سازمان جهاد کشاورزی و سایر سازمان‌های مرتبط کشاورزی به ترتیب با وزن‌های ۰/۲۹ و ۰/۱۹ درصد، مهم‌ترین چالش‌ها هستند و شاخص‌های آگاهی اندک مصرف‌کنندگان از محصولات سبز و آشنایی کم با آنها، ناآشنایی با فناوری تولید محصولات سالم و نبود آموزش‌های رسمی و غیررسمی به ترتیب با وزن‌های ۰/۰۸، ۰/۰۴ و ۰/۰۹ درصد، کم‌اهمیت‌ترین چالش‌های پیش روی کارآفرینی سبز به شمار می‌آیند.

جدول - ۱۱: وزن نهایی شاخص‌های بعد موانع آموزشی و حمایتی

رتبه	وزن نرمال شده	وزن کلی	شاخص‌های موانع آموزشی و حمایتی
۱	۰.۰۱۸	۰.۲۸	عدم اطلاع‌رسانی و تبلیغ مؤثر در زمینه تولید و مصرف محصولات سبز
۲	۰.۰۱۳	۰.۱۹	ارائه‌نشدن خدمات مناسب توسط سازمان جهاد کشاورزی و سایر سازمان‌های مرتبط
۳	۰.۰۰۸	۰.۱۲	دانش و اطلاعات اندک کارشناسان کشاورزی در زمینه کارآفرینی سبز
۴	۰.۰۰۷	۰.۱۱	نبود طرح‌ها و ایده‌های علمی دانشگاه منطقه
۵	۰.۰۰۷	۰.۱۰	تمایل‌نداشتن تشکل‌های تولیدی مانند اتحادیه‌ها به تولید محصولات سبز
۶	۰.۰۰۶	۰.۰۹	نبود آموزش‌های رسمی و غیررسمی
۷	۰.۰۰۵	۰.۰۸	ناآشنایی با فناوری تولید محصولات سالم
۸	۰.۰۰۲	۰.۰۴	آگاهی اندک مصرف‌کنندگان از محصولات سبز و آشنایی کم با آنها

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۶

موانع اجتماعی و فرهنگی

نتایج جدول (۱۲) نشان می‌دهد شاخص‌های همکاری نکردن دهیاری و شورای روستا برای ایجاد بسترهای کارآفرینی سبز و همکاری نکردن دهیاری و شورای روستا برای ایجاد بسترهای کارآفرینی سبز به ترتیب با میانگین‌های ۲/۶۹ و ۲/۴۵ درصد، مهم‌ترین چالش‌های پیش روی کارآفرینی سبز هستند؛ همچنین شاخص‌های علاقه کم روستاییان به تولید محصولات سبز، سواد کم کشاورزان و اهمیت‌ندادن جامعه به تولید محصول سبز به ترتیب با میانگین‌های ۱/۴۸، ۱/۴۹ و ۱/۵۰ درصد، نقش اندکی در ایجاد چالش‌های کارآفرینی سبز دارند.

جدول- ۱۲: فراوانی، میانگین وزنی و انحراف معیار شاخص‌های بعد موانع اجتماعی و فرهنگی

رتبه	انحراف معیار	میانگین	بسیار زیاد	زیاد	متوسط	کم	بسیار کم	شاخص
۱	۰/۶۸	۲/۶۹	۸	۹/۲	۴۹/۲	۴۰	۸	همکاری نکردن دهیاری و شورای روستا برای ایجاد بسترهای کارآفرینی سبز
۲	۰/۸۳	۲/۴۵	۰	۷/۵	۴۵	۳۲/۵	۱۵	همکاری نکردن دهیاری و شورای روستا برای ایجاد بسترهای کارآفرینی سبز
۳	۰/۵۳	۱/۵۰	۰	۰	۱/۷	۴۶/۷	۵۱/۷	اهمیت ندادن جامعه به تولید محصول سبز
۴	۰/۵۰	۱/۴۹	۰	۰	۰	۵۰	۵۰	سواد کم کشاورزان
۵	۰/۶۸	۱/۴۸	۰	۰	۱۰/۸	۲۶/۷	۶۲/۵	علاقه کم روستاییان به تولید محصولات سبز

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۶

نتایج جدول (۱۳) نشان می‌دهد شاخص‌های نبود تعاونی‌های خودجوش روستایی در زمینه تولید سبز، اهمیت ندادن جامعه به تولید محصول سبز و همکاری نکردن دهیاری و شورای روستا برای ایجاد بسترهای کارآفرینی سبز به ترتیب با ضریب تأثیر ۰,۳۳، ۰,۲۴ و ۰,۱۸ درصد در رتبه‌های اول تا سوم قرار گرفتند و بیشترین اثرگذاری را بر ایجاد چالش‌های کارآفرینی سبز دارند؛ همچنین شاخص‌های سواد کم کشاورزان و علاقه کم روستاییان به تولید محصولات سبز به ترتیب با ضریب تأثیر ۰,۱۶ و ۰,۰۹ درصد، اثرگذاری اندکی بر ایجاد چالش‌های کارآفرینی سبز داشتند.

جدول- ۱۳: وزن نهایی شاخص‌های بعد موانع اجتماعی و فرهنگی

رتبه	وزن نرمال شده	وزن کلی	شاخص‌های موانع اجتماعی و فرهنگی
۱	۰,۰۴۶	۰,۳۳	نبود تعاونی‌های خودجوش روستایی در زمینه تولید سبز
۲	۰,۰۳۳	۰,۲۴	اهمیت ندادن جامعه به تولید محصول سبز
۳	۰,۰۲۵	۰,۱۸	همکاری نکردن دهیاری و شورای روستا برای ایجاد بسترهای کارآفرینی سبز
۴	۰,۰۲۲	۰,۱۶	سواد کم کشاورزان
۵	۰,۰۱۰	۰,۰۹	علاقه کم روستاییان به تولید محصولات سبز

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۶

شناسایی و اولویت‌بندی ضریب تأثیر ابعاد بررسی شده بر چالش‌های پیش روی کارآفرینی سبز

در این بخش براساس نظر روستاییان و با استفاده از آزمون T تک‌نمونه‌ای میزان چالش‌های پیش روی کارآفرینی سبز در تمامی ابعاد مدنظر تعیین شده است. عدد ۳، میانه نظری ارزیابی چالش‌های پیش روی کارآفرینی سبز انتخاب شد. نتایج جدول (۱۴) حاکی است در ابعاد زیرساختی و فنی (با میانگین ۳/۱۳) و اقتصادی (با میانگین ۳)، چالش‌های پیش روی کارآفرینی سبز بیشتر از میانگین نظری (۳) است؛ در واقع این ابعاد جزو عوامل محدودکننده کارآفرینی سبز در نقاط روستایی سیستان‌اند؛ همچنین ابعاد اجتماعی - فرهنگی (با میانگین ۱/۹۲) و آموزشی - حمایتی (با میانگین ۲/۴۶) به دلیل کسب میانگین کمتر از ۳، اثرگذاری کمی بر ایجاد محدودیت‌های پیش روی کارآفرینی سبز دارند.

جدول - ۱۴: محدودیت‌های پیش روی کارآفرینی سبز از دید کشاورزان

رتبه	خطای استاندارد	انحراف معیار	میانگین	تعداد نمونه	متغیر
۱	۰/۰۲	۰/۲۷	۳/۱۳	۱۲۰	زیرساختی و فنی
۲	۰/۰۲	۰/۴۸	۳	۱۲۰	اقتصادی
۳	۰/۰۳	۰/۶۹	۲/۴۶	۱۲۰	آموزشی و حمایتی
۴	۰/۰۲	۰/۳۲	۱/۹۲	۱۲۰	اجتماعی - فرهنگی

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۶

همچنین نتایج جدول (۱۵) گویای این است که در بین ابعاد ۴ گانه بالا، عامل موانع زیرساختی و فنی با ضریب ۰،۴۱، درصد رتبه اول و عامل موانع اقتصادی با ضریب تأثیر ۰،۳۹، درصد رتبه دوم، عامل موانع آموزشی و حمایتی با ضریب ۰،۱۱، درصد رتبه سوم و عامل موانع اجتماعی - فرهنگی با ضریب ۰/۰۹، درصد رتبه چهارم را به خود اختصاص داده‌اند.

جدول - ۱۵: ضریب اثرگذاری ابعاد بررسی شده از دیدگاه کارشناسان

رتبه	وزن کلی هر بعد	تعداد نمونه	ابعاد
۱	۰/۴۱	۱۱	زیرساختی و فنی
۲	۰/۳۹	۱۱	اقتصادی
۳	۰/۱۱	۱۱	آموزشی و حمایتی
۴	۰/۰۹	۱۱	اجتماعی و فرهنگی

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۶

رتبه‌بندی روستاهای مطالعه شده از نظر چالش‌های کارآفرینی سبز

در این قسمت به منظور رتبه‌بندی روستاهای مطالعه شده از تحلیل رابطه خاکستری استفاده شده است. بر این اساس پس از ایجاد رابطه خاکستری، ارزش‌های عملکردی بین صفر و یک درجه‌بندی شدند. در مرحله بعد، ضریب رابطه خاکستری محاسبه شد. در نهایت پس از تعیین ضریب خاکستری، رتبه خاکستری محاسبه شد. نتایج نهایی حاصل از رتبه‌بندی خاکستری در جدول (۱۶) ارائه شده است.

جدول - ۱۶: رتبه‌بندی روستاهای مطالعه شده

رتبه	وزن	نام روستا
۱	۰،۹۱۰	آل گرگ
۲	۰،۸۰۱	لورگ باغ
۳	۰،۷۵۵	کوهکن
۴	۰،۶۴۵	سراوانی
۵	۰،۵۹۰	گله‌بچه
۶	۰،۵۵۰	گمشاد
۷	۰،۴۸۸	ملادادی

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۶

نتایج جدول (۱۶) نشان می‌دهد از بین ۷ روستای مطالعه‌شده، تمامی روستاهای بالا به جز روستای ملادادی (با ضریب ۰/۴۸۸)، ضریب بیش از ۰,۵۰ درصد دارند. در این بین روستاهای آل‌گرگ، لورگ باغ و کوهکن با ضریب ۰,۹۱۰، ۰,۸۰۱ و ۰,۷۵۵ درصد، بیشترین محدودیت‌های کارآفرینی سبز را دارند. در طرف دیگر، دو روستای گمشاد و ملادادی به ترتیب به وزن ۰/۵۵۰ و ۰/۴۸۸ درصد، محدودیت‌های کمی نسبت به سایر روستاها دارند.

نتیجه‌گیری

سیر تحولات جهانی نشان می‌دهد وجود بیکاری از یک سو و شیوع بیش از حد بیماری‌های ناشی از تغذیه ناسالم از سوی دیگر باعث شده است در عصر حاضر، جوامع مختلف توجه ویژه‌ای به کارآفرینی سبز داشته باشند. کارآفرینی سبز به منزله کلید حل معضل بیکاری در جامعه و به‌ویژه جوامع روستایی مطرح است که با توجه به مزایای بالقوه خود زمینه‌های گسترش استفاده از محصولات ارگانیک و سبز را افزایش می‌دهد. کشاورزی سبز دریاچه‌ای منطقه سیستم نمونه بارز این امر است. در توصیف این مهم باید گفت خشکسالی‌های اخیر باعث بی‌آبی دریاچه هامون سیستم و به موازات آن از بین رفتن منبع مهم معیشتی روستاییان حاشیه دریاچه شده است؛ اما روستاییان منطقه سیستم با تکیه بر نبوغ ذهنی و دانسته‌های بومی خود توانسته‌اند وجود این بحران اکولوژیکی را به فرصت تبدیل کنند و با کشاورزی سبز در بستر دریاچه به تأمین معاش خود و همچنین اشتغال‌زایی روستاییان منطقه دست یابند. این نوع کشت بدین صورت است که قسمتی از بستر دریاچه هامون به نام «چونگه دراز»^۱، سطح آب زیرزمینی زیاد و زمین آن به‌طور طبیعی نم نسبی مناسبی برای کشت گیاه دارد. با توجه به این مزیت، روستاییان حاشیه دریاچه با کاشتن بذر در بستر تعیین شده سالیانه حجم زیادی از خربزه محلی را برداشت می‌کنند. در این نوع کشاورزی هیچ‌گونه عملیات آبیاری، سم‌پاشی و کوددهی انجام نمی‌شود و کشاورزان فقط با فروردن بذر در سطح دریاچه به محصول سبز دست می‌یابند. مجموعه این مزایا باعث شده است علاوه بر دستیابی به محصول ارگانیک، اشتغال بسیاری از روستاییان فراهم شود؛ اما با وجود ایجاد چنین فرصتی، شواهد حاکی از آن است که در برابر کارآفرینی سبز دریاچه‌ای، موانع و چالش‌هایی وجود دارد که در این مطالعه ۴ بعد زیرساختی - فنی، اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی و آموزشی - حمایتی درک و بررسی شدند؛ به نحوی که بر پایه دیدگاه کارشناسان و با توجه به ادبیات نظری پژوهش دو عامل موانع زیرساختی - فنی و موانع اقتصادی به ترتیب ۴۱ و ۳۹ درصد از چالش‌های موجود در منطقه مدنظر را برای ایجاد کارآفرینی سبز دریاچه‌ای خواهند داشت.

نتایج حاصل از مطالعه نشان می‌دهد در بین ابعاد چهارگانه بررسی‌شده، نظرهای کارشناسان و روستاییان همسوست؛ به طوری که هر دو گروه آزموده به ترتیب بعد زیرساختی - فنی را نخستین چالش، بعد اقتصادی را دومین چالش، بعد آموزشی - حمایتی را سومین چالش و بعد اجتماعی - فرهنگی را چهارمین چالش انتخاب کردند.

^۱ Chonghe Draz

نتایج پژوهش حاضر با نتایج پژوهش‌های رضایی و همکاران (۱۳۹۵)، کریمی و جوهری (۱۳۹۲) و نادعلی و رنجبر (۱۳۹۰) همسوست؛ بنابراین لازم است تمهیدات خاصی برای توجه به کارآفرینی سبز به‌ویژه در مناطق روستایی حاشیه دریاچه هامون به کار گرفته شود. نیاز امروز جوامع انسانی به غذای سالم و اشتغال پایدار از نکات ضروری به شمار می‌آید و برنامه‌ریزی دولتمردان را می‌طلبد. تکیه بر این توانمندی‌های بومی علاوه بر اینکه نیازهای اجتماعی جامعه را برطرف می‌کند، نقش مهمی در حفظ محیط زیست و توسعه پایدار دارد.

کارآفرینی سبز دریاچه‌ای منطقه سیستان در نوع خود بی‌نظیر و الگویی برای سایر مناطق کشور است که با خشکسالی و کم‌آبی مواجه هستند؛ بر این اساس در این قسمت پیشنهادهایی بیان شده است:

۱- کوتاه کردن دست دلالان و واسطه‌ها و ایجاد تعاونی تولید محصول سبز توسط دولت برای حمایت هرچه بیشتر از کشاورزان؛

۲- برندسازی محصول سبز دریاچه‌ای و گسترش تبلیغات برای صادرکردن محصول به خارج از استان؛

۳- گسترش حمایت‌های مالی و غیرمالی دولت برای ترغیب روستاییان به کشت مداوم محصولات سبز؛

۴- خرید محصول سبز توسط دولت برای حمایت مالی از روستاییان؛

۵- ایجاد زیرساخت‌ها مانند سردخانه و انبار برای جلوگیری از فسادپذیری زودرس محصول؛

۶- گسترش نقش سازمان‌های مربوط از جمله جهاد کشاورزی برای تولید محصول سبز؛

۷- ارائه راهکارهای علمی مناسب توسط قطب علمی منطقه سیستان (دانشگاه) برای ایجاد زمینه‌های پیشرفت تولید محصول سبز در منطقه.

منابع

- ۱- ابراهیمی، محمدصادق، خاتون‌آباد، سید احمد و بنی‌اسدی، ندا، (۱۳۹۳)، مؤلفه‌های توسعه کارآفرینی روستایی (مطالعه موردی: شهرستان کرمان)، فصلنامه کارآفرینی و کشاورزی، دوره ۱، شماره ۱، گرگان، ۸۳-۹۲.
- ۲- باقری، مسعود و نمازیان، مریم، (۱۳۹۱)، موانع کارآفرینی در ایران، نقش بومی سازی و راهکارها، کنفرانس ملی کارآفرینی و مدیریت کسب‌وکارهای دانش‌بنیان، https://www.civilica.com/Paper-KNOWLEDGEBASE01-KNOWLEDGEBASE01_121.html.
- ۳- پناهی، لیلا، پیشرو، حمدالله و شاه‌قلی، محمدصادق، (۱۳۹۵)، بررسی موانع کارآفرینی در مناطق روستایی شهرستان مرودشت در جهت کاهش بیکاری، فصلنامه جغرافیای سرزمین، دوره ۱۳، شماره ۵۰، تهران، ۱۰۷-۱۲۰.
- ۴- پیری، حلیمه و انصاری، حسین، (۱۳۹۲)، بررسی خشکسالی دشت سیستان و تأثیر آن بر تالاب بین‌المللی هامون، نشریه اکولوژی تالاب، دوره ۵، شماره ۱۵، اهواز، ۶۳-۷۴.
- ۵- حبیبی، آرش، ایزدیار، صدیقه و سرافرازی، اعظم، (۱۳۹۳)، تصمیم‌گیری چندمعیاره فازی، انتشارات کتیبه گیل، چاپ اول، رشت، ۱۶۸.

- ۶- حسینی‌نیا، غلامحسین و فلاحی، هادی، (۱۳۹۶)، عوامل مؤثر بر توسعه کارآفرینی روستایی (نمونه مطالعه: مناطق روستایی شهرستان منوجان)، فصلنامه پژوهش‌های روستایی، دوره ۸، شماره ۱، تهران، ۲۲-۳۵.
- ۷- خالدی، محمد و امجدی، افشین، (۱۳۹۰)، بررسی انگیزه‌ها و موانع تبدیل به کشاورزی ارگانیک: درس‌هایی از تجربه سایر کشورها، مجموعه مقالات دومین همایش ملی توسعه پایدار روستایی، همدان، دانشگاه بوعلی سینا، ۱۵ و ۱۶ تیرماه.
- ۸- خالدی، مهدی، (۱۳۸۶)، نگرش متداول کشاورزان در خصوص موانع و انگیزه‌های تبدیل به کشاورزی ارگانیک، مجموعه مقالات دومین همایش ملی کشاورزی بوم‌شناختی ایران، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان، ص ۱، <https://www.civilica.com/Paper-NCEA02-NCEA02098.html>
- ۹- رضایی، بیژن، کهریزی، دانیال و نجف‌پور، هدی، (۱۳۹۵)، بررسی موانع و چالش‌های توسعه کارآفرینی سبز در بخش کشاورزی، نشریه کارآفرینی در کشاورزی، دوره ۳، شماره ۱، گرگان، ۳۵-۵۳.
- ۱۰- رضایی، بیژن، نجف‌پور، هدی و نادری، نادر، (۱۳۹۶)، موانع و راهکارهای توسعه کارآفرینی سبز در شهرستان کرمانشاه، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، دوره ۶، شماره ۲، تهران، ۷۸-۵۹.
- ۱۱- سمایی، مرجان، (۱۳۸۷)، بررسی وضعیت تولید محصولات زراعی ارگانیک، مشکلات و ارائه راهکارها در راستای حمایت و ارتقای کشاورزی ارگانیک، دومین همایش ملی کشاورزی بوم‌شناختی ایران، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان، مهرماه، ص ۱۳، https://www.civilica.com/Paper-NCEA02-NCEA02_230.html.
- ۱۲- شاطریان، محسن، نصرآبادی، زهرا و منصوریان، فاطمه، (۱۳۹۶)، تحلیل موانع کارآفرینی زنان روستایی در شهرستان کاشان، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، دوره ۳، شماره ۲۱، تهران، ۱۹۶-۱۸۱.
- ۱۳- عبدالله‌زاده، غلامحسین و شریف‌زاده، محمدشریف، (۱۳۹۳)، تلفیق پایداری در فرایند کارآفرینی: تبیین مفهوم، ضرورت و ملزومات کارآفرینی پایدارگرا و کسب و کار سبز، نشریه کارآفرینی در کشاورزی، دوره ۱، شماره ۳، گرگان، ۶۳-۳۹.
- ۱۴- عطایی، محمد، (۱۳۸۹)، تصمیم‌گیری چندمعیاره فازی، شاهرود، دانشگاه صنعتی شاهرود، چاپ اول، شاهرود، ۳۴۸.
- ۱۵- علی‌میرزایی، عرفان، اسدی، علی و طهماسبی، مریم، (۱۳۹۰)، موانع توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط کارآفرین روستایی در استان خوزستان (مطالعه موردی: صنایع تکمیلی خرما)، فصلنامه توسعه کارآفرینی، دوره ۳، شماره ۱۲، تهران، ۱۸۴-۱۶۵.
- ۱۶- عنابستانی، علی‌اکبر و وصال، زینب، (۱۳۹۵)، تحلیل عوامل مؤثر بر ایجاد برند گردشگری در سکونتگاه‌های روستایی (مطالعه موردی: شهرستان بینالود)، مجله برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، دوره ۵، شماره ۱۶، بابل، ۱۴۸-۱۲۷.
- ۱۷- عیسوی، وحید، کرمی، جلال، علی‌محمدی، عباس و نیک‌نژاد، سید علی، (۱۳۹۱)، مقایسه دو روش تصمیم‌گیری AHP و Fuzzy-AHP در مکان‌یابی اولیه سدهای زیرزمینی در منطقه طالقان، دوره ۲۲، شماره ۸۵، تهران، ۳۴-۲۷.

۱۸- غفوری، حبیب‌الله، (۱۳۹۴)، شناسایی پتانسیل مشاغل سبز در استان گیلان، همایش ملی کار شایسته و مشاغل سبز، آذرماه، گیلان.

۱۹- قادرمرزی، حامد، جمشیدی، علیرضا، جمیتی، داوود و نظری سرمازه، حمید، (۱۳۹۴)، شناسایی موانع توسعه کارآفرینی زنان روستایی (مطالعه موردی: دهستان شلیل - شهرستان اردل)، فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، دوره ۵، شماره ۱۷، مردادشت، ۱۱۸-۱۰۳.

۲۰- قدیری معصوم، مجتبی، چراغی، مهدی، کاظمی، نسرين و زارع، زهره، (۱۳۹۳)، تحلیل موانع توسعه کارآفرینی در نواحی روستایی (مورد: دهستان غنی بیگلو)، شهرستان زنجان، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، دوره ۳، شماره ۷، تهران، ۱۷-۳.

۲۱- کریمی، آصف و جوهری، هادی، (۱۳۹۲)، شناسایی عوامل بازدارنده توسعه کارآفرینی از دیدگاه دانشجویان تحصیلات تکمیلی (مورد بررسی: دانشکده‌های کشاورزی دولتی استان تهران)، نشریه توسعه کارآفرینی، دوره ۶، شماره ۴، تهران، ۱۶۷-۱۵۱.

۲۲- کیاکجوری، کریم، رودگرزاد، فروغ و پورعیسی، مجید، (۱۳۹۱)، ارائه مدل مفهومی از موانع مؤثر بر توسعه کارآفرینی روستایی، همایش ملی توسعه روستایی، https://www.civilica.com/Paper-NCRURALDEV01-NCRURALDEV01_002.html.

۲۳- مرادی، ژیلا، حیدری، حسین، عزیزی، مینو و یعقوبی فرانی، احمد، (۱۳۹۰)، تحلیل جایگاه کشاورزی ارگانیک به عنوان بستر توسعه پایدار کشاورزی از دیدگاه کشاورزان (مطالعه موردی: شهرستان‌های دیوان‌دره و قروه)، مجموعه مقالات دومین همایش ملی توسعه پایدار روستایی، همدان، دانشگاه بوعلی سینا، ۱۵ و ۱۶ تیرماه.

۲۴- نادعلی، هدایت‌الله و رنجبر، احمد، (۱۳۹۰)، توسعه کشاورزی ارگانیک در کشور، اولین همایش ملی راهبردهای دستیابی به کشاورزی پایدار، دانشگاه پیام نور استان خوزستان، اهواز، ص ۵، https://www.civilica.com/Paper-NCMDSAIO1-NCMDSAIO1_130.html.

۲۵- نجفی، بهمن و صفا، لیلا، (۱۳۹۳)، بررسی کسب‌وکارهای خانگی کارآفرینانه و موانع و چالش‌های توسعه آنها در مناطق روستایی، نشریه کارآفرینی در کشاورزی، دوره ۱، شماره ۲، گرگان، ۷۳-۶۱.

۲۶- هاشمی‌نژاد، آذر و رضوان‌فر، احمد، (۱۳۸۹)، بررسی موانع و مشکلات کشاورزی ارگانیک از دیدگاه تولیدکنندگان محصولات ارگانیک شهرستان روانسر استان کرمانشاه، مجموعه مقالات شفاهی اولین کنگره چالش‌های کود در ایران: نیم‌قرن مصرف کود، ۱۰ و ۱۲ اسفندماه، https://www.civilica.com/Paper-FERTILIZER01-FERTILIZER01_025.html.

۲۷- یاسوری، مجید، باسطقریشی، محمد و وطن‌خواه، ژیلا، (۱۳۹۴)، تحلیل موانع و راهکارهای توسعه کارآفرینی زنان روستایی دهستان گوراب‌پس‌فومن، فصلنامه پژوهش‌های روستایی، دوره ۶، شماره ۲، تهران، ۳۴۲-۳۲۳.

28- Askun, B, and Yildirim, N., (2011). **insights on entrepreneurship education in public universities in turkey: creating entrepreneurs or not?**, Procedia social and behavioral sciences, No 24, Pp 663° 676. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2011.09.050>.

- 29- Brenkert, G., (2009). **Innovation, rule breaking and the ethics of entrepreneurship**, Journal of Business Venturing, Vol 5, No 24 , Pp 448-464.
- 30- Chell, e., (2001). **Entrepreneurship: globalization, innovation and development**, Publisher: Cengage Learning EMEA; 1 edition (January 11, 2001).
- 31- Ghouse, S. M, McElwee, G, Meaton, J, and Durrah, O., (2017). **Barriers to Rural Women Entrepreneurs in Oman**, International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research, No 6, Pp 998-1016.
- 32- Gilbert, O, Akwasi, A, and Harry, S., (2014). **Barriers to youthful entrepreneurship in rural areas of Ghana**, Global journal of business research, No 3, Pp 109-119.
- 33- Hall, j. k, Daneke, g. a, and Lenox. M. j., (2010). **Sustainable development and entrepreneurship: past contributions and future directions**, Journal of business venturing, Vol 25, No 5, Pp 439- 448.
- 34- Hull, C. E, & Rothenberg, S., (2018). **Firm performance: the interactions of corporate social performance with innovation and industry differentiation**, Strateg Manage J, Vol 29, No 89, Pp 781-789.
- 35- Jayadatta, s., (2017). **Major Challenges and Problems of Rural Entrepreneurship in India**, Journal of Business and Management, Vol 19, No 9, Pp 35-44.
- 36- Khaledi, M, Gray, R, Weseen, S, & Sawyer, E., (2007). **Assessing the barriers to conversion to organic farming: an institutional analysis**, Department of Agricultural Economics University of Saskatchewan.
- 37- Landstrom, H, Harirchi, G. & Astrom, F., (2012). **entrepreneurship: exploring the knowledge base**, Research Policy, Vol 41, No 7, Pp 1154-1181.
- 38- Lukas, m, and cahn, m., (2008). **Organic agriculture and rural livelihoods in Karnataka, India**, 16 th I foam organic world congress, Modena, Italy, <http://organits.org/view/projects/conference.html>.
- 39- Midmore, P.S, Padel, H, Mccalman, N, Lampkin, H, Fowler, S, and Isherwood, J., (2001). **Attitude to organic production: a survey of producers, unpublished final report to Maff, institute of rural studies**, University of Wales, Aberystwyth, Aberystwyth.
- 40- Muruganatham, N, and Natarajan, G., (2015). **Barriers of Entrepreneur in Rural Area**, International Journal of Applied Research, Vol 1, No 7, Pp 621-624.
- 41- Narayanan, S., (2005). **Organic farming in India relevance, problems and constraints**. Department of economic analysis and research national bank for agriculture and rural development.
- 42- Nill, J, & Kemp, R., (2009). **Evolutionary approaches for sustainable innovation policies**, Resour Policy, Vol 3, No 38, Pp 668-680.
- 43- Oosterbeek, H, Van, P. M. & Auke, I., (2010). **The impact of entrepreneurship education on entrepreneurship skills and motivation**, European Economic Review, No 54, Pp 442 - 454.
- 44- Padel, S. & Lampkin, N., (1994). **Conversion to organic farming: an overview**, In the economics of organic farming: an international perspective, Wallingford, cab international: Pp 295- 313.
- 45- Parra Lopez, C. & Calatrava Requena, J., (2005). **Factors related to the adoption of organic farming in Spanish olive orchards**, Spanish Journal of Agricultural Research, Vol 3, No 1, Pp 5-16.

- 46- Paramashivaiah, P, Puttaswamy, M. and Suresh, B. K., (2013). **Green entrepreneurship: a perceptual study on motivation and barriers with special reference to engineering and MBA graduates**, International Journal of Research in Management, Vol 1, No 1, Pp 1-16.
- 47- Raymond, N.F, Svendsen, E, Campbell, L. K., (2013). **From job training to green jobs: a case study of a young adult employment program centered on environmental restoration in New York City, USA**, Journal of Urban Forestry and Urban Greening, No 12, Pp 287° 295.
- 48- Salleh, Musdiana Mohammad., (2011), **rural entrepreneurship: opportunities and challenges of rural enterprises micro (SME) in Malaysia**, Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business, Vol 2, No 11, Pp 573-585.
- 49- Sterrett, S., G. E. Groover., D. B. Taylor, and K. Mundy., (2005). **Describing Organic Agricultural Production in Virginia Results of the 2004 Farm Survey Virginia's Rural Economic Analysis Program**, Department of Agricultural and Applied Economics, College of Agriculture and Life Sciences, Virginia Tech.
- 50- Wallenberg Pachaly, M. V., (2012). **Barriers and triggers to green entrepreneurship: an exploratory study. Master thesis**, Erasmus University Rotterdam.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی